

Krisjournalistik och katastrofer i medier

Tre katastrofer som har drabbat Sverige och svenskarna är Estonia, diskoteksbranden i Göteborg och nu senast flodvågskatastrofen. I alla tre har allmänintresset varit stort. Därför är det av största vikt att utföra det journalistiska uppdraget på bästa sätt. Det blir många gånger en balansgång i krislägen där människor drabbats. När går man för långt och överexponerar de som drabbats? Ingen lätt fråga att besvara och kanske finns det inget allmängiltigt svar...

Katastroffakta

- Natten mellan den 27 och 28 september, 1994 förliste den estnisk/svenskägda färjan Estonia i Östersjön med mer än 850 dödsoffer. Katastrofen fick av självklara skäl stor massmedial uppmärksamhet.
- Strax före midnatt den 29 oktober 1998 utbröt en brand i en föreningslokal tillhörande Makedoniska föreningen på Hisingen i Göteborg, och den resulterade i 63 ungdomars död och 213 skadade. Branden är en av de värsta brandolyckorna i modern tid i Sverige.
- Jordbävningen med den efterföljande tsunamin i Sydostasien hände natten mellan juldagen och annandagen 2004. Det första skavet kom klockan två på natten och uppmätte 8,9 på richterskalan. Det var den kraftigaste jordbävning som inträffat på 40 år. Den efterföljande tsunamin skapade upp emot fem meter höga vågor som drog in över land och skövlade allt i sin väg.

Flodvågskatastrofen i media

Efter flodvågskatastrofen i Sydostasien har mediernas rapportering synats i kanterna av bland andra barnombudsmannen Lena Nyberg. Hon tycker att barn blivit omdömeslöst exponerade i medierna. Det skrev hon i en debattartikel i DN och hon gav uttryck även i en intervju på radio för den här kritiken. Det kom mothugg från föräldrar till barn som förekommit i kvällspressen. De tyckte inte att kritiken var befogad. Även några anhöriga protesterar mot kritiken. De tycker inte att de exponerats. I stället tycker de att de fått hjälp och stöd från kvällspressen.

Krisberedningsmyndigheten har gjort en undersökning av hur olika aktörer hanterat katastrofen i Sydostasien. Det visade sig att 83 procent av de tillfrågade har stort förtroende för mediernas rapportering. Det var 1004 personer mellan 18 och 74 år som svarade på frågor om sitt förtroende för myndigheter, reseföretag och medier. Undersökningen utfördes mellan den femte och den nionde januari i år. 88 procent av de tillfrågade hade redan på annandagen klart för sig vad som hänt. 94 procent säger att de följt rapporteringen via TV, 50 procent via morgontidningen, 39 procent via radio, 29 procent via kvällstidning och 20 procent via Internet.

Den 17 januari hade granskningsnämnden för radio och TV fått in 26 anmälningar om rapporteringen från Sydostasien. Bland annat vänder man sig mot att TV intervjuat chockade personer. I katastrofsituationer har alla medier så bråttom att återge vad som hänt att de inte hinner granska allt material kritiskt. Det hamnar lätt rakt in i Tv-rutan eller tidningen utan att passera de vanliga kanalerna. Då blir det svårt att berätta om verkligheten på rätt sätt utan att kliva över etiska gränser.

Efter Estoniakatastrofen kom ett antal studier över hur medierna skött rapporteringen. Även brandkatastrofen i Göteborg har varit föremål för analys. Nu har ännu en katastrof fyllt medierna. Det finns säkert paralleller och olikheter men än är det för tidigt att utföra en omfattande studie i ämnet.

Gatekeeper

Ett begrepp i medieforskningssammanhang är ”gatekeeper”. Med det menas att journalister och redaktionsfolk väljer vad som ska passera som nyhet. Ordet gatekeeper betyder grindvakt. En händelse måste gå via journalister och redaktioner, det är de som är grindvakten, för att komma ut i medierna. Egentligen är grindväktarna flera stycken. Först är det journalisten som väljer vad han eller hon vill göra en nyhet av. Sedan ska redaktionen avgöra om journalistens arbete ska få en plats eller inte i tv-rutan eller i tidningen. Om en händelse ska passera grinden och bli en nyhet krävs att den uppfyller vissa krav. Fredsforskaren Johan Galtung har en definition på hur kraven kan se ut. Han menar att det helst ska vara: *...en negativ och personrelaterad nyhet, som händer en känd människa...*

Gatekeepers över hela världen värderar nyheter sina medier. I Sverige insåg redaktioner på tidningar, TV och radio snabbt att Thailand var den del av Sydostasien som skulle beröra svenskarna mest. Det är ett populärt svenskt turistmål och mycket snart efter katastrofen stod det klart att många svenskar drabbats. Fler nyheter från Thailand passerade grindvakten än nyheter från andra delar av Sydostasien.

Medielogik

Medielogik handlar om knep att fånga publikens uppmärksamhet. Tillspetsning, konkretisering, vinkling, personifiering, intensifiering och polarisering är exempel på sådana knep. Bland annat kan journalisten tala om en grupp som ”de berörda” eller ”de drabbade”. På det sättet kan särintressen få en mer synlig roll i medierna. Baksidan av detta kan bli att det främjar vissa intressen medan andra hamnar i skymundan. Det är intressantare ur nyhetssynpunkt att låta ”en drabbad” berätta vad som hände än att i stora svepande drag låta en nyhetsuppläsare göra det i teoretiska termer.

Spelregler

Mediernas uppgift är att kritiskt granska i samhällets och medborgarnas tjänst. För att kunna utföra det uppdraget krävs att arbetet görs på ett trovärdigt sätt. Medborgarna behöver veta vad som händer ute i samhället för att bilda opinion i viktiga frågor. Därför måste det gå att lita på medieinnehållet. En opinionsmätning visar egentligen bara vad enskilda individer tycker i vissa frågor. Det är först när uppgifter från en opinionsmätning används i argumentation som opinionen kan växa fram.

I Sverige har det funnits etiska regler för publicistisk verksamhet sedan 1923. Det etiska dokument som gäller för pressen heter ”Spelregler för press, radio, TV”. Det är meningen att pressetiken ska reglera så att inte journalister begår moraliska övertramp. Om det sker skadas trovärdigheten och därmed kan inte det publicistiska uppdraget utföras eftersom publiken inte längre tror på vad som sägs eller skrivs. Pressetiken ska även hjälpa medierna visa att de vill publikens bästa.

Ofta är det svårt att veta var gränsen går mellan det privata och det offentliga.

Respektera den personliga integriteten. Överväg noga publicitet som kan kränka privatlivets helgd.

Avstå från sådan publicitet om inte ett uppenbart allmänintresse kräver offentlig belysning.

När journalister intervjuar chockade katastrofoffer i TV, finns det ett allmänintresse då eller kränker man intervjuoffrets personliga integritet? Det är svåra frågor men inte desto mindre viktiga att ta upp. Tar publiken anstöt blir uppdraget svårt att fullfölja.

Uppdraget i katastroflägen

När en nyhet har allmänintresse ska journalisten svara på allmänhetens frågor kring det som hänt. En del frågor besvaras alltid i nyhetsjournalistiken. Vad, när, var, hur, vem och varför? Det är svårare att

besvara en fråga som: Hur kunde det ske? I Estonias fall förekom många teorier till att börja med. Diskussionen gick länge i press, radio och TV om olika teorier. Ända fram till idag har det funnits rykten om att Estonia sjönk på grund av maffia eller spionverksamhet. Även diskoteksbrandens orsaker diskuterades. Teorierna var många innan man visste hur branden uppstod. Någon i räddningstjänsten råkade säga att branden kunde vara anlagd. Många av journalisterna ville ha det bekräftat innan de publicerade uppgiften. De ville inte sätta igång rykten om rasistdåd. Flodvågskatastrofens förklaringar finns i naturen. Det tillkommer även en mänsklig faktor. Det saknades varningssystem för tsunamis.

Eftertänk

När det gäller Estonia skrevs det mycket lite om hur svårt det var för journalisterna att göra sitt jobb i det kaos som rådde strax efter katastrofen. Det berättades inte mycket om svårigheterna med att få fram information eller att få till en intervju. Det förekom etiska diskussioner på redaktionerna om hur man skulle behandla de anhöriga men att man gjorde det kom aldrig fram. Flera artiklar har den senaste tiden tagit upp det faktum att medier valt bort bilder av etiska skäl i flodvågskatastrofen. Det förekom stark kritik mot fokuseringen på Estoniaoffren. När brandkatastrofen i Göteborg hände kunde en del situationer hanteras på ett bättre sätt tack vare lärdomarna från Estonia. Men även när det gäller den händelsen begicks misstag. I flodvågskatastrofen har UD och regeringen fått mycket kritik för sitt långsamma handlande medan medierna fått öppet stöd från vissa håll. Krisberedningsmyndigheten kommer med största sannolikhet även denna gång att undersöka hanteringen av det som inträffade i Sydostasien på annandag jul. Vi får väl vänta och se vad de kommer fram till...

Källor

Krisberedningsmyndighetens Temaserie 2004:1 Krisjournalistik eller journalistik i kris?

en forskningsöversikt om medier, risker och kriser Författare Gunilla Jarlbro

Rapport 168-3, Styrelsen för psykologiskt försvar Estonia i nyheterna Författare Stig Hadenius, Lowe Hedman, Kjell Nowak

Avväpna orden, C-uppsats av Tora Gran Södertörns Högskola Institutionen för journalistik och multimedia

Artiklar från www.journalisten.se

Mediekultur, mediesamhälle av Jostein Gripsrud Bokförlaget Daidalos